

A Magyarországon élő menekültek integrációs esélyei és nyelvtanulási lehetőségei

Jelige: Wolsey

Tartalomjegyzék

1.	Bevezetés	3
2.	Az Európai Unió menekültpolitikájának története	5
3.	A Magyarországon élő menekültek: kik, honnan és hányan jönnek?.....	8
4.	A magyarországi menekültek társadalmi helyzete	12
5.	A magyarországi menekültek megítélése saját kutatás alapján – anyag és módszer.....	17
	5.1. A menekültek befogadása és integrációjuk.....	18
	5.2. A menekült gyerekek oktatásával kapcsolatos attitűdök.....	20
	5.3. A menekült gyerekek első nyelvének megőrzése, illetve a magyar nyelv prioritása	22
6.	A menekültek speciális helyzete és a nyelvtanulás	25
7.	Nyelvi szocializáció és kétnyelvűség	26
	7.1. Kétnyelvű oktatási programok	27
	7.2. Külföldi tanulók magyarországi iskolákban	30
	7.3. Egy menekülteket oktató budapesti középszintű iskola gyakorlata.....	32
8.	A menekültek integrációját elősegítő intézkedések szükségességéről	36
	Felhasznált irodalom.....	38
	További hivatkozott dokumentumok	41

1. Bevezetés

A Nemzetközi Migrációs Szervezet (IOM) szerint 1990 és 2000 között 155 millióról 214 millió főre emelkedett a migráns személyek száma világszerte, illetve több mint 16 millióra becsülik a menekülni kényszerülők számát.¹ Magyarország a rendszerváltást követően lett igazán a nemzetközi vándorlás résztvevője, aminek következtében a magyar társadalomnak bevándorló tömegek és menekültek formájában új kihívásokkal kellett szembenéznie. Bár az elmúlt bő húsz évben jelentősen átalakult a magyarországi migrációs kép, a bevándorlók aránya a társadalomban mindössze 2% körül stagnál, ez az idő mégsem volt elegendő arra, hogy a szolidaritás alapvető viszonyulási formánkká váljon és megtanuljunk toleránsan, egymást értékelve együtt élni. Bár a rendszerváltás óta a demokratikus átalakulással egyidejűleg intézményesültek és a közvéleményben is elfogadottá váltak a demokratikus normák és az állampolgári, emberi jogok, addig az állampolgári közösséghez nem tartozókkal szemben látványosan növekedett az intolerancia és a kirekesztő magatartás (SZILASSY 2006: 114).

A migráció azonban nem csak társadalmi, demográfiai és kulturális változást jelent, hiszen az államnak gazdasági, politikai, oktatásügyi és jogi – beleértve a nyelvi jogi – kérdéseket is meg kell oldania. A menekültekkel szemben alkalmazott méltánytalan bánásmód Európa szerte probléma, melyre már az Európa Tanács is felhívta a figyelmet.² Legutóbb az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának képviselője marasztalta el Magyarországot.

Az Európai Unió jelmondata, az „Egység a sokféleségben” a nyelvi, kulturális és etnikai sokszínűség pozitívumát hangsúlyozza. A kutatásom egyik célja az volt, hogy feltérképezsem, ez az attitűd mennyire jellemzi a budapesti lakosságot, illetve hogy milyen ismereteik vannak, és hogyan viszonyulnak a Magyarországra érkező menekültekhez. Korábbi vizsgálatokból kiindulva azt feltételeztem, hogy a lakosság hiányos vagy téves információkkal rendelkezik, valamint elutasító álláspontra helyezkedik a menekültekkel kapcsolatban. A kutatás másik célja a Magyarországon élő menekültek integrációs lehetőségeinek feltárása. Ismerve az iskola kiemelt szocializációs szerepét, egy magát befogadó iskolának nyilvánító és fiatal

¹ <http://www.iom.int/jahia/Jahia/about-migration/facts-and-figures/lang/en>

² <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1579605>

menekülteket tanító középszintű oktatási intézményben interjúkkal és résztvevői megfigyeléssel végeztem a terepmunkát. Megelőlegezve a jó szándékot és a pozitív viszonyulást, elsősorban az oktatási programok és módszerek feltárása volt a célom. Bár nemzetközi szinten számos kutatás mutatott be eredményes kétnyelvű programokat, azt feltételeztem, hogy Magyarországon a nem magyar állampolgár tanulók nyelvoktatásának elsődleges célja a magyar nyelv megtanítása.

2. Az Európai Unió menekültpolitikájának története

Az 1990-es évek közép-kelet-európai eseményei nem csak a régióra, de egész Európára, sőt a világra is hatással voltak. A szocialista típusú rendszerek összeomlása után újra a figyelem középpontjába került a migráció kezelésének kérdése és a menekültügy. Az 1992-es Maastrichti Szerződéssel a korábbi Európai Közösségek helyett létrejött az Európai Unió, a szerződés pedig egyben azt is kimondta, hogy a bevándorlás és a menedékjog „közös érdekű ügy” (NAGY 2004: 83). A Maastrichti Szerződéssel egy hárompilléres rendszer jött létre, melyben a bevándorlás-politika és a menekültügy a harmadik pillér részét képezik. Ezen változtatott az 1997-es Amszterdami Szerződés, mely a két szakpolitikát az első pillérbe helyezte, ezzel a közösségi jog részévé téve azokat. Ez azt jelentette, hogy az Unió hatásköre kibővült, és immáron a menekültügyre és a bevándorlás-politikára is kiterjedt.

Európa közepén – és ma már az Európai Unióban – élve hajlamosak vagyunk a világ egyéb részeiben történeteket figyelmen kívül hagyni. Pedig a menekültügy nem Európában a legfontosabb kérdés, még csak nem is Európába érkezik a legtöbb menekült: 2003-ban Ázsiában 6,2 millió, Afrikában 4,3 millió ember élt kényszervándorként, míg egész Európában ez a szám 4,2 millió fő, vagyis a menekültek többsége a származási országok régióiban, főleg a harmadik világban keres menedéket (NAGY 2011: 790, MINK 2004). Összehasonlítva Afrika, a Közel-Kelet, vagy Ázsia konfliktusos részeinek, illetve Európa fejlett államainak gazdasági helyzetét, politikai berendezkedését, az emberi jogok érvényesülését, vagy akár a szociális ellátórendszer és az egészségügy állapotát, érthető, miért fontos, hogy az európai szervezetek hatékony és méltányos migrációs- és menekültpolitikát dolgozzanak ki.

A **menekült** fogalmának meghatározásakor az 1951. évi genfi egyezményt, valamint az ezt módosító 1967. évi jegyzőkönyvet kell alapul venni. A módosított egyezmény³ a következők szerint definiálja a menekült fogalmát: „menekült az a személy, aki faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz tartozása, avagy politikai meggyőződése miatti üldözéstől való megalapozott félelme következtében az állampolgársága szerinti országon kívül tartózkodik, és nem tudja, vagy az üldözéstől való

³ <http://www.unhcr.org/protect/PROTECTION/3b66c2aa10.pdf>

félelmében nem kívánja annak az országnak a védelmét igénybe venni. Vagy aki állampolgársággal nem rendelkezve és szokásos tartózkodási helyén kívül tartózkodva, ilyen események következtében, nem tud vagy az üldözéstől való félelmében, nem kíván oda visszatérni.” Úgynevezett kényszervándorokról van szó, akik az üldöztetés valamilyen formája miatt hagyták el hazájukat. Velük foglalkozik a nemzetközi menekültvédelmi rendszer. Az üldözés kifejezés értelmezésére a menekültjoggal foglalkozó szakirodalom (KARDOS–LATTMANN 2010: 259) a következő definíciót adja: „általánosságban üldözésnek tekinthető minden olyan súlyos emberi jogsérelem, amely önmagában vagy más sérelmekkel összeadódva azt eredményezi, hogy a menekült számára a származási országban való további tartózkodás ellehetetlenül.”

Magyarországon a menekültek jogai a 2007. évi LXXX. törvényben⁴ fogalmazódtak meg, valamint ez a törvény további státuszokat is meghatároz, úgy mint **oltalmazott, menedékes, hontalan és menedékkérő**. A magyar jogban menekültnek számít az a személy, aki a menedékkérelem elbírálása után elnyerte a menedékjogot. Bár a magyar szabályozást a genfi egyezmény alapján dolgozták ki, fontos eltérés figyelhető meg abban, hogy a két megfogalmazás kiket tekint menekültnek. Hiszen **míg a nemzetközi jogban az adott személy menekültnek számít attól a pillanattól kezdve, hogy megfelel az egyezmény definíciójában foglalt feltételeknek, vagyis nem azért válik menekültté, mert elismerték, hanem azért ismerik el, mert menekült, addig magyar jogban ez éppen fordítva történik.**

A képet tovább árnyalja a Központi Statisztikai Hivatal felosztása, ahol a **menekültként érkezett** személyeket a következőképpen definiálják: „az a külföldi állampolgár vagy hontalan személy, aki faji, illetőleg vallási okok, nemzeti hovatartozás, meghatározott társadalmi csoporthoz tartozás, esetleg politikai meggyőződése következtében elszenvedett üldözése, az üldözéstől való megalapozott félelme miatt az állampolgársága – hontalan esetén szokásos tartózkodási helye – szerinti országon kívül, a Magyar Köztársaság területén tartózkodik, és nem tudja vagy az üldözéstől való félelmében nem kívánja annak az országnak a védelmét igénybe venni, feltéve, hogy az érintettet menekültstátusért folyamodott a menekültügyi hatóságon.” Tehát egy harmadik megfogalmazással szembesülünk, amikor menekültnek akkor tekintik az országba érkezett személyt, ha az üldöztetés feltételei fennállnak, továbbá az illető kérelmezte menedék státuszt.

⁴ http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0700080.TV

3. A Magyarországon élő menekültek: kik, honnan és hányan jönnek?

A genfi egyezményhez Magyarország 1989-ben még Magyar Népköztársaságként elsőként csatlakozott a volt szocialista országok közül. A következő kilenc évben az ország csak Európából származó menekülteket fogadott, s ezt a korlátozást oldotta fel az 1998. március 1-jétől hatályba lépő Menedékjogi Törvény. Ettől kezdve Magyarország is a világfolyamatok részévé vált és igyekezett a már tapasztaltabb nyugat-európai országokhoz hasonlóan a menekülteket kizorító álláspontra helyezkedni (NAGY 2004: 89). Jelenleg Magyarországon a 2007. évi LXXX. törvény határozza meg a menekültek jogait, akiket papíron a magyar állampolgárokkal azonos jogok illetnek meg, néhány kivétellel: magyar állampolgársághoz kötött állást nem tölthetnek be, sorkatonai szolgálatot nem láthatnak el, választójoggal nem rendelkeznek, és magyar útlevele nem jogosultak (KOVÁTS 2003: 182).

Vannak olyan migráns csoportok, amelyekben meghatározó vagy jelentős többségben vannak a menekültek: az afrikaiak között átlagosan 14%, az ázsiaiak között 5% (1. táblázat), (HÁRS 2009: 25).

1. táblázat. Menekültek aránya egyes migráns csoportokban

	férfi	nő	összes
EU (EGT) összesen	0,1	0,1	0,1
Európai 3. ország	1,1	0,7	0,9
Ázsia összesen	5,0	4,1	4,6
Afrika összesen	14,7	11,7	14,0
Amerika	0,3	0,1	0,2
Ausztrália	0,8	2,1	1,3
Hontalan és ismeretlen összesen	22,0	19,7	20,9
3. országok összesen	3,0	1,9	2,5
Összes külföldi	1,3	0,8	1,1

A származási országot tekintve legjelentősebb az Afganisztánból származó menekült populáció: 2000 óta összesen 12086 afgán menekült érkezett, 2011-ben 653 afgán menekültet regisztráltak a hatóságok. Az Irakból és a Szerbiából érkezett menekültek száma hasonlóságot

mutat: 2000 óta összesen 4802, illetve 4169 iraki és szerb menekült érkezett Magyarországra, ez 2011-re vetítve 55, valamint 27 főt jelent. Fontos megemlíteni a Koszovóból származó menekülteket is. Koszovó 2008 februárjában kiáltotta ki függetlenségét Szerbiától, de ezt a világ országainak csak egy része ismeri el. Az Európai Unió országai közül öt nem ismeri el Koszovó függetlenségét: Ciprus, Görögország, Málta, Spanyolország és Szlovákia. Látható, hogy olyan államokról van szó, ahol jelentős a nyelvi és etnikai kisebbség aránya, ezért valószínűnek tűnik, hogy ezek az országok attól félnek, Koszovó függetlensége precedens értékű jelentőséggel bírna saját kisebbségeik számára. 2008 óta 3604 koszovói menekült személy érkezett Magyarországra, 2011-ben 173 fő.

A határellenőrzést megkerülve belépett személyek számát éppolyan nehéz megállapítani, mint azokét, akik legálisan utaznak ugyan be, de nem hagyják el az országot, vagy azáltal válnak illegálissá, hogy titokban munkát vállálnak (NAGY 2011: 790). A hivatalos adatok szerint a menekültek 80-90%-a illegálisan érkezik az országba, de pontos számukat csak megbecsülni lehet. 2010 óta Magyarországon a menekültügy idegenrendészeti hatáskörbe tartozik, s azokat a határátlépőket, akik nem tudják személyazonosságukat hivatalos dokumentumokkal igazolni, akár tizenkét hónapig is fogva lehet tartani. Ez a gyakorlat súlyos emberi jogi sérelmeknek enged teret, hiszen lehetőséget ad rá, hogy az illegális bevándorlókat és a politikai menekülteket azonos kategóriába tartozó személyekként kezeljék. 2012. április 24-én Gottfried Köfner, az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának (UNHCR) európai regionális képviselője sajtótájékoztatót tartott Budapesten, amelyen a magyarországi menekültvédelmi rendszer hibáira hívta fel a figyelmet.⁵ Többek között a menedékkérők indokolatlan fogva tartására és az örök által alkalmazott durva és megalázó bánásmódra – más szóval a migráció kriminalizálására –, mely gyakran a menedékkérők emberi jogait sérti. Köfner kritikával illette a hatóságok azon gyakorlatát, hogy a papírokkal nem rendelkezők zömét visszatoloncolják egy olyan országba – nevezetesen Szerbiába –, amit az UNHCR nem tekint biztonságos államnak.

A menekültek egy része csupán tranzitországnak tekinti Magyarországot, azonban utánkövetés hiányában az ő számuk meghatározása is jórészt becsléseken és következtetéseken alapszik. A rendszer hiányossága, hogy csak a menekült státuszt megkapók számát rögzítik, a további életútról nincsenek pontos információk. A 2. táblázatban jól látszik azonban, hogy a 2011-ben kérelmet benyújtók közül 495 személy lemorzsolódott a döntés megszületéséig, ami egyrészt jelentheti, hogy ezek a menekültek visszatértek a hazájukba,

⁵ http://hvg.hu/itthon/20120424_menekultek_jogsertes_ensz (megtekintve: 2012. 04. 24.)

illetve jelentheti azt is, hogy még a kérelem elbírálása előtt illegálisan továbbálltak, valószínűleg nyugat felé indulva (FEISCHMIDT–NYÍRI 2006: 20–21).

2. táblázat. Magyarországra érkezett menekültek száma (2000–2011)⁶

Év	Menekültként érkezett	Menekült státuszt kapott	Oltalmazott státuszt kapott	Befogadott státuszt kapott	Kérelmét elutasították
2000	7801	197	-	680	2978 (38,17%)
2001	9554	174	-	290	2995 (31,34%)
2002	6412	104	-	1304	2578 (40,2%)
2003	2401	178	-	772	1545 (64,34%)
2004	1600	149	-	177	933 (58,31%)
2005	1609	97	-	95	853 (53,01%)
2006	2117	99	-	99	1217 (57,48%)
2007	3419	169	-	83	1407 (41,15%)
2008	3118	160	88	42	582 (18,68%)
2009	4672	177	64	156	1562 (33,43%)
2010	2104	83	132	58	948 (45,05%)
2011	1705	52	130	12	1016 (59,58%)
Összesen					(18614)
	(46512)	(1639)	(414)	(3768)	(40,01%)
	29157	1268	414	2798	12641 (43,35%)

Egy 2005-ben 39 Magyarországon élő menekülttel készített interjúkutatás szerint (BALOGI 2005: 19) a megkérdezettek kétharmada tudatosan érkezett az országba. Ide tartoznak a magyar nemzetiségűek mellett – akik közül többek családegyesítés céljával érkeztek – a délszláv háború elől menekülők, és néhányan a volt szovjet tagállamból származók is. További indok volt, miszerint mások ajánlották Magyarországot, mert itt tűnt a legkönnyebben vízumot szerezni, illetve ide tűnt a legolcsóbban eljutni. Megint mások embercsempész-hálózaton keresztül Nyugat-Európába, főleg Franciaországba szándékoztak eljutni, de az embercsempészek átverték őket, így kerültek Magyarországra.

A magyarországi helyzettel szemben 1990 és 2003 között az EU 15 tagállamában több mint ötmillió ember folyamodott menekült státuszért, az Egyesült Királyságba, Németországba és Franciaországba pedig csak a 2003-as évben több mint ötvenezen érkeztek (NAGY 2011: 791). A menedékkérők száma a visegrádi országok közül

⁶ http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wnvn003.html (megtekintve: 2012.03.12.)

Magyarországon volt a legalacsonyabb és Szlovákiában volt a legmagasabb 2004-ben: míg Magyarországon 1600 kérelmező volt, északi szomszédunknál 11350, ugyanakkor ezek a számok jócskán elmaradnak az Egyesült Királyságba érkező 40 ezer és a Svédországba érkező 23 ezer kérelmezőtől (DENCŐSŐ-SIK 2007: 53).

4. A magyarországi menekültek társadalmi helyzete

2005-ben az Európai Menekültügyi Alap és a Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézet által támogatva hiánypótló kutatás zajlott a magyarországi menekültek társadalmi integrációjáról és annak hiányosságairól. A kutatók feltételezése szerint az Európán kívülről egyre nagyobb arányban érkező menekültek társadalmi beilleszkedése eltérő mintázatokat mutathat, mint az egy évtizeddel ezelőtt érkezetteké (BALOGI–KOVÁTS–SIMON 2005: 4), ezért kvalitatív és kvantitatív módszereket is alkalmazva végezték el a vizsgálatot. A kutatás három területre fókuszált:

- i. a magyarországi menekültek szocio-demográfiai helyzetére;
- ii. a magyarországi menekültek munkaerő-piaci és társadalmi integrációjára;
- iii. a menekültek társadalmi beilleszkedését elősegítő szakpolitikák kialakítására.

A menekültek és bevándorlók integrációja számos tényező függvénye. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának definíciója szerint: „A helyi integráció menekültek esetében egy sokoldalú folyamat eredménye, ahol az önellátóvá válás csak egy dimenzió. Az integráció megkívánja a menekültek részéről, hogy képesek legyenek alkalmazkodni a befogadó társadalomhoz, anélkül, hogy feladnák saját kulturális identitásukat. A befogadó társadalmak részéről megköveteli, hogy befogadóak és készségesek legyenek a menekültek irányában, a közintézmények pedig képesek legyenek egy ilyen sokszínű népesség szükségleteinek kielégítésére, mint a menekülteké” (UNHCR 2002: 2, saját fordítás; lásd még BALOGI 2005: 14; KOVÁTS 2005: 37). Az ENSZ kiemeli továbbá, hogy az integráció három, egymással összefüggő, specifikus dimenzióból áll:

- i. egy jogi folyamatból, melynek során a menekültek folyamatosan bővülő jogokat és jogosultságokat kapnak a befogadó társadalomtól;
- ii. egy gazdasági folyamatból, melynek során a menekültek egyre kevésbé függenek az állami ellátórendszertől és segélyektől, és egyre inkább önellátóvá válnak;
- iii. végül egy szociális és kulturális folyamatból, melynek során a menekültek akklimatizálódnak a befogadó társadalomhoz, a helyi társadalmak pedig alkalmazkodnak a helyzethez. Ennek értelmében ez egy interaktív folyamat, melyben a menekültek, a befogadó társadalom és annak intézményei is részt

vesznek. Végeredményként egy sokoldalú és nyitott társadalom jön létre, ahol az emberek közösséget alkotnak, tekintet nélkül a különbségekre.

Mint arról Simon (2005: 5–12) beszámol a magyarországi menekültek társadalmi integrációjáról végzett kutatásban, a szocio-demográfiai helyzetet felmérő vizsgálati részben kérdőíves módszerrel kvantitatív vizsgálat készült. A kitöltött kérdőívek alapján két adatbázison végezték el az elemzést: az első adatbázisba (105 fő) tartoztak azok, akik válaszadóként részt vettek a kutatásban, a második adatbázisba (304 fő) pedig mind a válaszadók, mind a válaszadók által említett háztartástagok bekerültek.

Megállapították, hogy az idős menekültek száma meglehetősen kevés, és az 50 éven felüliek aránya is kevesebb, mint 5%. Ezzel ellentétben a fiatalok, különösen a gyerekek aránya magasabb a menekültek között, mint a magyar lakosság körében. A kutatás elvégzésekor a 2001. évi népszámlálás adatait használták. Ekkor a 0–14 év közötti korosztály a magyar lakosság 16,58%-át tette ki. 2007-ben a Magyarországra érkezett menekültek 15,9%-a, vagyis 27 fő 0 és 14 év közötti volt⁷, ugyanebben az évben az azonos korú magyar lakosság aránya 15,19%⁸, tehát nagyságrendileg azonos arányú a két korosztály. A legfrissebb, 2011-es népszámlálási adatok szerint a 0–14 év közötti korosztályban a magyar lakosság esetében az arány 14,59%-ra csökkent.⁹ Ugyancsak 2007-ben az 50 éven felüliek aránya a menekültek között 10,2%, ez 17 főt jelent. A nemek aránya a menekültek között férfidominanciát mutat, a vizsgálatba bekerült menekültek 64,8%-a férfi volt. 2001-ben a magyar lakosságra 51,5%-os, 2011-ben 52,5%-os nődominancia volt a jellemző.¹⁰

Vizsgálták az iskolai végzettség szerinti megoszlást: az alapfokú iskolai végzettséggel sem rendelkezők aránya, illetve a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya magasabb a magyarországi lakosság átlagánál, az alapfokú és középfokú végzettséggel rendelkezők aránya viszont jelentősen alacsonyabb.

Vizsgálták a lakóhely típusa szerinti és a lakóhely szerinti megoszlást is. Előbbiről elmondható, hogy a menekültek több mint harmada befogadó állomáson lakik, illetve magas a

⁷ http://www.ksh.hu/docs/hun/xtabla/nemzvand/tablnv07_03_02.html (megtekintve: 2012. 03. 19.)

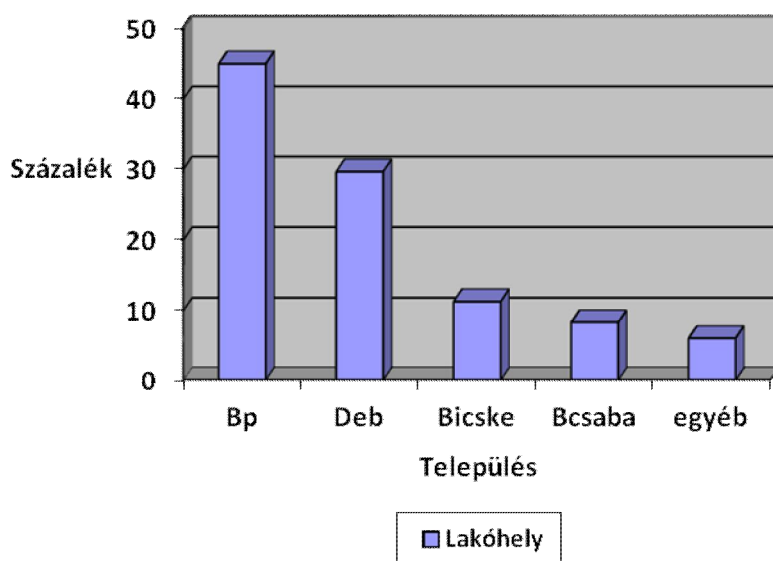
⁸ http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wdsd004b.html?1183 (megtekintve: 2012. 03. 19.)

⁹ http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wdsd004b.html?1183 (megtekintve: 2012.03.19.)

¹⁰ http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wdsd003b.html?87 (megtekintve: 2012.03.19.)

bérelt lakások aránya is. Lakóhely szerint Budapesten, Debrecenben és Bicskén – vagyis a befogadó állomásokkal rendelkező városokban – él a legtöbb menekült (1. diagram).

1. diagram. A menekültek lakóhely szerinti megoszlása

A munkaerő-piaci helyzetet vizsgálva kiderült, hogy a 18 éven felüli menekülteknek csupán 27,5%-ának van munkahelye, de közülük is egyharmadnyian alkalmi munkát végeznek. Mint azt láttuk, viszonylag magas a felsőfokú végzettséggel rendelkező menekültek aránya, valószínűleg ezzel magyarázható, hogy a dolgozók háromnegyede szerint munkája nem felel meg képesítésének, végzettségi szintjének. A kutatók értékelése szerint az eredmények azt mutatják, hogy a menekültek nem integrálódtak megfelelően a munka világába.

A beilleszkedés szempontjából az egyik legfontosabb tényező a nyelvtudás, ezért a kutatás erre a dimenzióra is kitért. Sajnos az adatok torzulhattak azért, hogy a személyesen megkérdezettek nyelvtudásáról a terepmunkás alkotott véleményt, a többi háztartástag esetében viszont a megkérdezett sorolta kategóriába az együttlakó személyt nyelvtudása alapján. Az eredmények az önbevallásos módszer következtében is torzulhattak, hiszen tudjuk, hogy egy szubjektív önértékelés és egy objektív mintavételi módszer által gyűjtött adatok nem feltétlenül egyeznek meg. Az így kapott eredmények alapján azonban a menekültek 25%-a a kutatók szerint tökéletesen beszéli a magyar nyelvet, több mint 50%-nyian egyáltalán nem, vagy csak alapfokon beszélnek magyarul. Nyelvészeti szempontból ezek a kategóriák több ponton is problematikusak. Nem tudjuk, ki a tökéletesen beszélő, ezt a kutatók sem részletezték. Nem tudjuk, hogy olyan beszélőre gondoltak-e, akinek nem, vagy csak elenyésző mértékben voltak kommunikációs nehézségei, netán olyanra, akinek beszédében nem voltak feltűnő grammatikai hibák, vagy olyanra, akinek a kiejtésében

minimális volt az akcentus stb. Tekintve, hogy a vizsgálatot nem nyelvészek végezték, feltételezem, hogy tökéletes beszélőnek a standard beszélt magyar nyelvhez legközelebb álló beszédet értékelték. Hasonlóan problémás a többi kategória meghatározása is, nem tudjuk például azt sem, mi a különbség a „nagyon jól” és a „tökéletesen beszélők” beszéde között, illetve hogy a kutatók hol húzzák meg a határt egy-egy kategória között.

Az eredmények szerint az egyáltalán nem és az „alapfokon beszélők” valószínűleg egyáltalán nem tudtak integrálódni a magyar társadalomba, míg a magyar nyelvet „tökéletesen beszélők” feltételezhetően magyar anyanyelvűek, ennél fogva könnyebb számukra a beilleszkedés. A kutatás további hiányossága, hogy az életkorra, nemre és a gazdasági aktivitásra nem tér ki a nyelvtudás fokának elemzésekor, márpedig fontos lett volna megvizsgálni, hogy az oktatásban részt vevő fiatalok nyelvtudása, vagy a munkanélküli menekültek nyelvtudása és integrációjának foka között milyen kapcsolat áll fent.

A magyarországi menekültek munkaerő-piaci és társadalmi integrációjának vizsgálatához 39 strukturált interjú készült (az eredményekről részletesen lásd BALOGI 2005: 13–34).

Az eredmények szerint a menekültek társadalmi integrációját leginkább a következő dimenziók mentén kialakított pozíció határozza meg: kapcsolati tőke, magyar nyelvtudás, iskolai végzettség és a befogadó társadalom nyitottsága (BALOGI 2005: 34).

A kapcsolati tőke alapvető fontosságúnak bizonyult abban, hogy a menekültek elhelyezkedjenek a munkaerő-piacon. Az azonos etnikumhoz tartozók és egy adott beszélőközösség tagjai között sikeresebb az információáramlás, így a közösség tagjai segíthetnek egymásnak munkát találni. A nemzetközi szervezetek és alapítványok szintén kínálhatnak lehetőségeket. Mint azt korábban említettem, a menekültek harmada befogadó állomáson lakik, vagyis – bár elhagyhatják az állomást – a többségi társadalomtól viszonylag elszigetelten élnek, kevés inger éri őket, így a kapcsolatok kialakítása, és a magyar nyelv megtanulása is nehéz. Ezért a szociális munkásoknak és az állomáson dolgozóknak kiemelkedő szerep jut a kapcsolati hálóban és az ismeretségek kialakításában is.

Az említett kutatás megállapította, hogy a legsikeresebben beilleszkedettebb menekültek nagyobb arányban tudtak magyarul, mint a többiek, valamint hogy az interjúalanyok több mint fele vett részt menekültek számára szervezett nyelvtanfolyamon, de csak kis részük fejezte be¹¹ (BALOGI 2005: 27). Ennek több oka is lehet. Ha az illetőnek van

¹¹ Általános kritika volt, hogy a magyar nyelvi kurzus nem elég hosszú, és nem elég hatékony: „Amikor megkaptam a státuszt, akkor jártam ingyenes nyelvtanfolyamra. Elég kaotikus szervezésben volt és alacsony színvonalú. „ (Idézet egy 45 éves, algériai férfival készült interjúból (BALOGI 2005: 28).

munkája, akkor annak összeegyeztetése a nyelvtanfolyammal meglehetősen nehéz, a munka pedig prioritást élvez. Felvetődhet a motiváció hiánya mint tényező, főleg ha a tanfolyamot nem találják elég hatékonynak. Ezenkívül utánkövetés hiányában azt sem tudjuk, hányan hagyják el az országot, tehát a lemorzsolódásnak ez is oka lehet.

A többségi társadalom idegenellenes viszonyulása szintén nehezíti a beilleszkedést. Ez az attitűd elsősorban a külsejükben is láthatóan bevándorló személyeket érinti. Az idegenellenesség utcai atrocitásokban is megnyilvánulhat, de a menekültek állásinterjúk és albérlet keresésekor is tapasztalnak diszkriminációt. Arra is volt már példa, hogy egy menekült a Magyar Helsinki Bizottság képviseletével beperelt egy bankot, mert az a menekült státuszra hivatkozva utasította el hitelkérelmet (BALOGI 2005: 32).

Az integráció megvalósítása nagy kihívás egy olyan környezetben, ahol a társadalom elutasító magatartást képvisel, a politika pedig nemzetállami törekvéseivel elsősorban a határon túli magyarságot támogatja, mások számára viszont igyekszik megnehezíteni már a határon történő átlépést is. A vezetés által a migrációról folytatott diskurzus így tovább erősíti azt a – ma már egyre kevésbé érvényes – képet a társadalomban, hogy Magyarország csak a határon túli magyarok számára célország, mindenki más csak tranzitországgként tekint rá. Tudjuk azonban azt is, hogy az integráció többszereplős folyamat, tehát a migráns személyeknek is nyitottnak kell lenniük az integráció irányában.

A migráns gyerekek esetében az iskolának kiemelt szerepe van, azonban a legtöbb oktatási intézmény a gyerekek homogenizálását és magyarrá válását tartja eredménynek, illetve más kultúrával való találkozáskor a két legjellemzőbb reakció a távolságtartás és az asszimilációs törekvés (PAVESZKA–NYÍRI 2006: 170).

5. A magyarországi menekültek megítélése saját kutatás alapján – anyag és módszer

Számos kutatás kimutatta már a magyar lakosság idegenellenes attitűdjét. A TÁRKI 2012. márciusi felmérése szerint a felnőtt magyar lakosság 40%-a egy menedékkérőt sem engedne be az országba¹². A saját kutatásomban a budapesti lakosság egy részének ismereteit és attitűdjeit kívántam feltárni. A kérdőíves módszert azért választottam, mert – kvantitatív kutatásról lévén szó – nagy mennyiségű adatra volt szükségem, hogy az eredményeim összevethetők legyenek más kutatások eredményeivel. A kérdéseket előzetesen próbának vettem alá, majd elvégeztem a szükséges módosításokat, pontosításokat. A kitöltés több módon zajlott. Előfordult – elsősorban idős válaszadóknál –, hogy én jegyeztem le a válaszokat, máshol személyesen voltam jelen, de a megkérdezett maga végezte el a kitöltést. A kérdőívet word fájlban, elektronikus úton is terjesztettem, valamint létrehoztam egy online kérdőív változatot, amit azokhoz a személyekhez juttattam el, akiket vagy nem ismertem személyesen, vagy úgy gondoltam, teljes anonimitásra van szükségük a kitöltéshez.

Összesen 125 személy kérdőívét tudtam felhasználni, a kitöltők 18 és 85 év közöttiek, a nemek aránya kiegyenlítettnak mondható, 65 nő (52%) és 60 férfi (48%). A személyes adatokon belül a nemem és az életkoron kívül rákérdeztem a lakhelyre, a legmagasabb iskolai végzettségre, a gazdasági aktivitásra, illetve az anyagi helyzettel való elégedettségre. A kitöltőket először arra kértem, hogy fogalmazzák meg, kit, illetve kiket tartanak menekülteknek. Általános definíciót és példát is írhattak. Ezután egy hat kérdésből álló kérdéscsoport következett, ahol a Magyarországon menekült státuszt kérelmezők számáról, a kérelmezők elutasításának arányáról, a menedékjogot kapók számáról és ennek szubjektív megítéléséről, illetve a menekültek számának változásáról tettem fel a kérdéseket. Szintén ide tartozik az a kérdés, ahol a kitöltőnek arról kellett nyilatkoznia, szerinte honnan, melyik országból érkezik a legtöbb menekült Magyarországra. A kérdőív második fele hatfokú Likert-skálával ellátott állításokat tartalmazott, melyeket nyolcszor két csoportra osztottam. Az állítások között szerepeltek többek között a menekültek befogadásának szempontjai, befogadásuk gazdasági, demográfiai, kulturális hatásai. Ezenkívül szerepeltek a beilleszkedésük támogatására vonatkozó állítások, illetve a menekült gyerekek oktatására, anyanyelvi és magyar nyelvi előmenetelükre vonatkozó állítások is. A jelen dolgozatban a

¹² http://www.tarki.hu/hu/news/2012/kitekint/20120516_idegenellenesseg.html

terjedelmi korlátok miatt csak a legfontosabb eredményeket mutatom be. Az adatok feldolgozását excel fájlban végeztem.

5.1. A menekültek befogadása és integrációjuk

A menekültek befogadására és integrációjára irányuló kijelentések esetében a megkérdezettek egyötöde egyetértett azzal, hogy Magyarországnak nem kellene menekülteket befogadnia, ugyanakkor 31,2% teljes mértékben elutasította ezt. Ennél az állításnál a két szélső érték kapta a legtöbb voksot, vagyis a vélemények meglehetősen szélsőségesek.

A menekülteket teljesen kizáró attitűddel rendelkezők között több a férfi, mint a nő: a nők 16,9, míg a férfiak 23,3%-a vélekedik így.

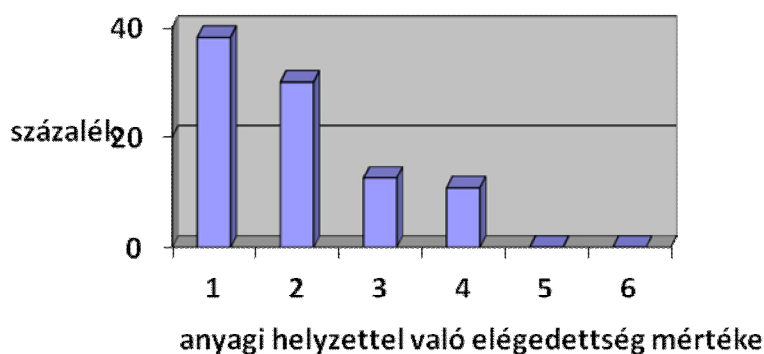
Életkor szerint a középső kategóriába tartozók voltak a legelutasítóbbak, 24%-uk egyáltalán nem engedne menekültet az országba.

Végzettség szerint részben megegyeznek az eredmények a korábbi kutatásokéval, ugyanis a legelutasítóbbak a 8 általánossal rendelkezők. Egyharmaduk szerint nem kellene Magyarországnak menekülteket befogadnia. Ugyanakkor az én eredményeim szerint az elfogadás mértéke nem egyenesen arányos a végzettség mértékével, ugyanis a második legelutasítóbb csoport az érettségivel rendelkezők, akiknek a 26,7%-a teljes mértékben elutasító. Igaz azonban, hogy a diplomával rendelkezők a legbefogadóbbak.

Gazdasági aktivitás szerint a részmunkaidőben dolgozók körében a legnagyobb a kizárás mértéke, a munkanélküliek és a nyugdíjasok közül azonban senki nem értett egyet teljesen azzal, hogy nem kéne menekülteket befogadnunk.

Ki kell emelni az anyagi helyzettel való elégedettség változót, ugyanis itt az elutasítás mértéke fordítottnan arányos az elégedettség mértékével, tehát minél inkább elégedett valaki az anyagi helyzetével, annál kevésbé elutasító – azzal a pontosítással, hogy a két legfelső elégedettségi szintet jelölők közül senki nem teljesen elutasító. Az anyagi helyzetükkel egyáltalán nem elégedettek közül 38,2% szerint nem kellene menekülteket befogadnia az országnak (2. diagram).

2. diagram. Az anyagi helyzettel való elégedettség és a menekültek teljes kizárása közötti összefüggés

Azzal az állítással, hogy a menekültek beilleszkedését támogatni kell, 19,5% teljes mértékben egyetértett, 24,4% viszont egyáltalán nem. 23,57% a hármas értéket jelölte a skálán, amit lehet rejtett elutasításnak vagy idegenellenességnek is értelmezni, hiszen bár nem explicit az integráció elutasítása, a válaszadó nem is támogatja azt.

Az integrációt elutasítók között 17 férfi és 13 nő található, a támogatók között pedig 18 nő és 6 férfi. Megállapítható tehát, hogy a nők pozitívabb attitűddel irányulnak a menekültek integrációja felé, a férfiak pedig elutasítóbbak.

Az integrációt leginkább a legidősebb korosztály utasítja el (26,3%), a másik két korosztály között nincs jelentős különbség. A támogatással a legfiatalabb korosztály ért egyet legnagyobb mértékben, 30,35%-uk. Őket követik az 55 éven felüliek (15,7%), majd a középső korosztály (8%). Látható, hogy életkor szerint a fiatalok támogatják inkább a menekültek integrációját, az idősebbek pedig inkább ellenzik.

Csakúgy mint a menekültek befogadását, integrációjukat is a 8 általánossal rendelkezők ellenzik a leginkább, és a diplomások a legkevésbé. Az integrációt leginkább a diplomások és a technikumi végzettségűek támogatják, és a 8 általánossal rendelkezők egyáltalán nem, ugyanis közülük senki nem értett egyet teljes mértékben azzal, hogy a menekültek beilleszkedését támogatni kell.

A munkanélküliek kétharmada, míg a tanulóknak csupán az 5%-a utasítja el az integrációt, ők adják a két szélső pólust. A beilleszkedést támogatók között nem volt munkanélküli személy, ellenben a tanulók 55%-a tartozik ebbe a kategóriába. A nyugdíjasok véleménye a két szempont között arányosan oszlik el: 18% elutasítja, 18% támogatja, a teljes

munkaidőben dolgozók között viszont majdnem háromszor annyian utasítják el a menekültek integrációjának támogatását, mint amennyien mellette vannak.

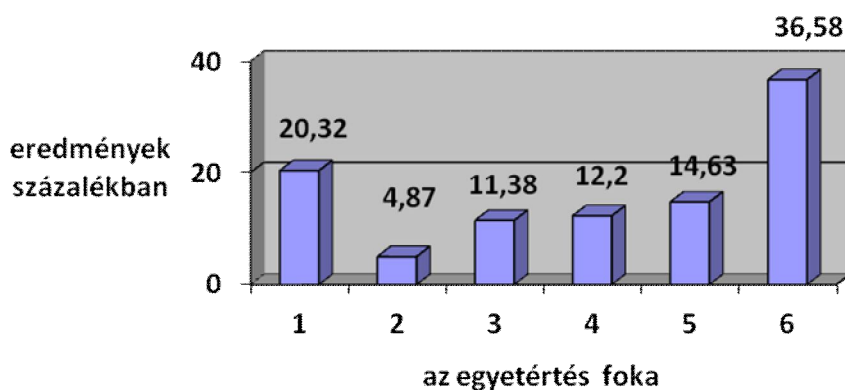
Az anyagi helyzettel való elégedettség szempontja szerint az egyáltalán nem elégedettek helyezkedtek a legszélsőségesebb álláspontra: 55,8%-uk elutasító, és csak 2,94%-uk támogató. Úgy tűnik, azok, akik nagyon elégedetlenek saját anyagi helyzetükkel, szinte egyáltalán nem támogatják a menekültek beilleszkedését. A harmas értéktől kezdődően viszont a válaszadók véleménye szerint egyértelműen inkább támogatni kell a beilleszkedést. A két legmagasabb elégedettségi szinthez tartozók közül ennél az állításnál sem volt senki teljes mértékben elutasító.

5.2. A menekült gyerekek oktatásával kapcsolatos attitűdök

A menekült gyerekek oktatásával kapcsolatban a szegregációra való hajlandóságot mértem, vagy azt, hogy a megkérdezettek szerint a menekült és a magyar gyerekeknek közös osztályokba kell-e járni, vagy a menekülteket elkülönítve kell-e tanítani. Mint azt már említettem, minden tanköteles korú gyerekek – így a menekült gyerekeknek is – kötelező részt venni a magyar közoktatásban, ami azt jelenti, hogy a fogadó államnak lehetővé kell tennie az intézményi rendszerben való részvételt a menekültek számára, akiknek pedig eleget kell tenniük a jogszabályban való kötelezettségüknek.

Az eredmények azt mutatják, hogy a kérdés megosztja az embereket, ugyanis a többség a két szélső pólussal értett egyet a legnagyobb mértékben. Az eredmények a 3. diagramon láthatók.

3. diagram. A menekült és a magyar gyerekek közös osztályban történő oktatásának támogatottsága

A menekült és a magyar gyerekek közös osztályban való taníttatásával egyáltalán nem értett egyet a nők 16,9 és a férfiak 23,3%-a.

A legkevésbé negatívnak a legfiatalabb korosztály bizonyult, akiknek 14,2%-a ellenzi a közös osztályban történő oktatást. Az 55 éven felüliek 21%-a nyilatkozott így, tehát a menekült és a magyar gyerekek együtt tanulását a középső korosztály ellenezte a leginkább: 26%-uk tartozik ide.

Feltűnő eredmények születtek a végzettség szerinti felosztásban, ugyanis míg a nyolc általános iskolai végzettséggel rendelkezők egyharmada szerint nem kellene együtt tanulnia menekült és magyar gyereknek, a diplomásoknak csupán 6,4%-a gondolta ugyanezt. Ugyanakkor a végzettségi szint nem egyenlően arányos a támogatás arányával, ugyanis az érettségivel rendelkezők között több az ellenző (25%), mint a szakmunkás végzettségűek között (18,75%). Az mindenesetre megállapítható, hogy a legalacsonyabb végzettségűek a legnegatívabbak, a legmagasabb végzettséggel rendelkezők pedig a legkevésbé elutasítók a kérdésben.

A legalacsonyabb végzettségűekhez hasonló arányban vélekedtek a munkanélküliek is, akiknek egyharmada szintén nem támogatja a közös osztályban való tanulást, hozzátevé, hogy ők alulreprezentáltak a mintában. A részmunkaidőben dolgozók egynegyede szintén elutasító a közös osztályban oktatást illetően. Legkevésbé negatívnak a nyugdíjasok bizonyultak, akiknek 9%-a van azonos véleményen a munkanélküliek harmadával.

Az összes vizsgált változó közül az anyagi helyzettel való elégedettségben belül jött ki a legmagasabb elutasító attitűd. Az egyáltalán nem elégedettek 35,2%-a nem támogatja a menekült és magyar gyerekek együtt oktatását. Kiemelendő viszont, hogy utánuk a második legnegatívabb csoport az anyagi helyzetükkel 5-ös fokon elégedettek, akik közül szintén nagy arányban, 30%-nyian tartoznak ide.

A fentiek alapján elmondható, hogy a menekült és a magyar gyerekek közös osztályban tanulását leginkább az alacsony végzettségűek, a munkanélküliek (illetve a részmunkaidőben foglalkoztatottak) és az anyagi helyzetükkel egyáltalán nem elégedettek, valamint a férfiak ellenzik a leginkább.

Ugyanebben a kérdésben a legpozitívabb attitűdök a következőképpen alakultak. A várakozásoknak megfelelően a nők támogatják inkább a közös taníttatást (43%), míg a férfiak kevésbé (23,8%).

A legfiatalabb és a legidősebb korosztály 44,6 és 47,3%-a értett egyet maximálisan a menekült és magyar gyerekek közös osztályban történő oktatásával.

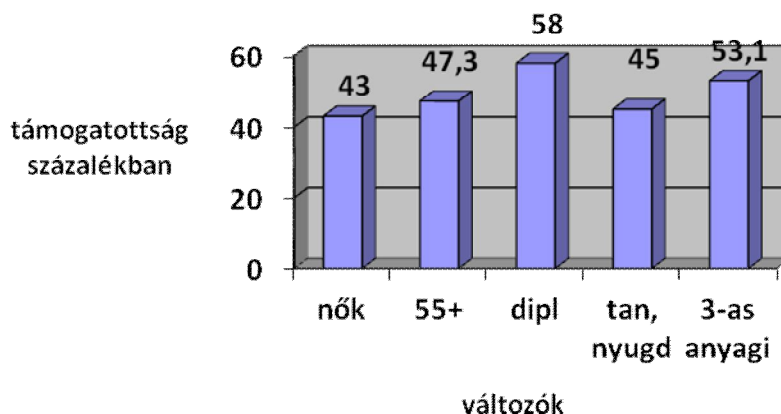
Végzettség szerint a diplomások a legtámogatóbbak, 58%-uk tartozik ide, őket követik a szakmunkások 31,25%-kal.

A tanulóknak és a nyugdíjasoknak egyaránt 45%-a rendelkezik pozitív attitűddel, őket követik a részmunkaidőben dolgozók (37,5) és a teljes munkaidőben dolgozók (31,7%).

Anyagi helyzettel való elégedettség tekintetében nem mutatható ki egyértelmű összefüggés a támogatás mértéke és az elégedettség között. Legtámogatóbbak a közepesen (3) mértékben elégedettek voltak.

A menekült és magyar gyerekek közös osztályban történő oktatásával kapcsolatos legpozitívabb attitűdök a különböző változók szerint a 9. diagramon láthatók. E szerint a nők, az 55 éven felüliek, a magas iskolai végzettségűek, a tanulók és a nyugdíjasok, illetve az anyagi helyzetükkel közepes mértékben elégedettek támogatják leginkább a menekült és a magyar gyerekek közös osztályban történő oktatását. Az integrált oktatás elengedhetetlen a társadalomba való sikeres integrációhoz, később azonban még szó lesz róla, hogy a magyar közoktatásban ennek jelentősége háttérbe szorul (lásd 6.3. fejezet).

4. diagram. A menekült és magyar gyerekek közös osztályban történő oktatását leginkább támogatók

5.3. A menekült gyerekek első nyelvének megőrzése, illetve a magyar nyelv prioritása

A magyar nyelv ismerete elengedhetetlennek tűnik a társadalomba és a munkaerő-piacba történő sikeres integrálódáshoz. Ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy a magyar nyelv elsajátítása mellett mennyire van lehetőség az első nyelv megőrzésére és fejlesztésére, különösen gyerekek esetében. Ebben a kérdésben az oktatási intézményekre kiemelkedően fontos szerep hárul. A továbbiakban a kérdőíves kutatásom eredményeit összegzem ebben a kérdésben.

Két állítást fogalmaztam meg, ezek így szóltak:

- a) *Külön foglalkozással támogatni kell a menekült gyerekeket abban, hogy megőrizték anyanyelvüket.*
- b) *A menekült gyerekeknek elsősorban a magyar nyelvet kell megtanulniuk.*

Az anyanyelv (első nyelv) megőrzésének támogatásával ebben a kérdésben is a nők értettek inkább egyet. 32,3%-uk maximálisan egyetértett az állítással, a férfiaknak viszont csak a 18,3%-áról mondható el ugyanez. Ezzel ellentétes véleményt képviselt, vagyis egyáltalán nem támogatná az anyanyelv megőrzését a nők 20, valamint a férfiak 31,6%-a.

Életkor szerint érdekes, hogy a legtámogatóbb és a leginkább ellenző attitűdöt is az 55 éven felüliek képviselték a legnagyobb arányban. 47,3%-uk maximálisan egyetértett az állítással, ugyanakkor kétharmaduk egyáltalán nem. A középső korosztályban az ellenzők voltak nagyobb arányban a támogatókkal szemben (28% és 16%), a legfiatalabb korosztályban pedig az első nyelv támogatásával értettek egyet többen (26,7% és 16%).

A végzettséget vizsgálva feltűnő, hogy a diplomások az egyetlen kategória, ahol az első nyelv megőrzését támogatták nagyobb arányban (10% szemben 41,93%-kal), a többi végzettségi szint esetében az ellenzők voltak többen.

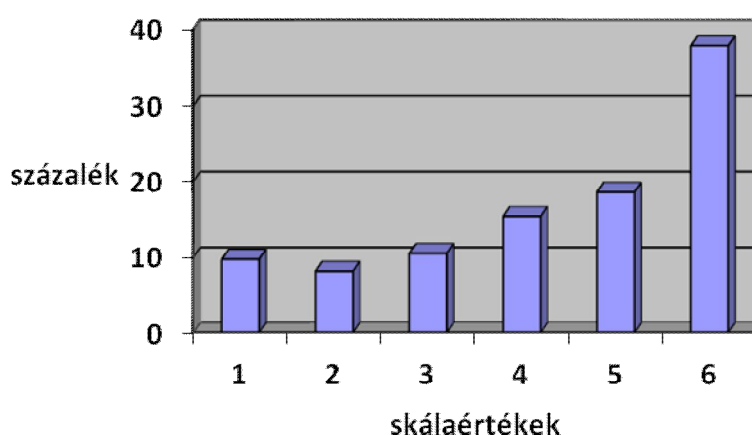
Fordított eredmények születtek gazdasági aktivitás szerint, ugyanis csak a teljes munkaidőben dolgozók képviseltek nagyobb arányban negatív attitűdöt: 29,26%-uk elutasító, és csak 17%-uk támogató.

Változatosabb az eloszlás anyagi helyzettel való elégedettség szerint. Az egyáltalán nem elégedettek 41,17%-a negatív állásponton volt, 35,29%-uk viszont támogatta a felvetést. Az egy fokkal elégedettebbek között már több az támogató attitűd (20% és 30%), ahogy a 3-mas elégedettségi szinttel rendelkezőknél is (18,75% és 28,12%). Ugyanakkor megfordul az arány a 4-es elégedettségi szintet jelölőknél, akiknek 17,8%-a elutasító és 14,2%-a támogató. Érdekes, hogy az anyagi helyzettel 5-ös mértékben elégedettek nem helyezkedtek egyik szélsőséges álláspontra sem.

A magyar nyelv prioritása egyértelmű a megkérdezettek véleménye alapján, tehát a válaszadók fontosabbnak tartják a magyar nyelvtudást, mint amennyire az első nyelv megőrzését támogatják. A két állítás természetesen nem zárja ki egymást, ezért úgy gondolom, a válaszadók véleménye az 'egy ország – egy nyelv' álláspontot tükrözi, mely

maga után vonja az asszimiláció ideológiáját is. A kérdőívezés alatt több esetben is olyan megnyilatkozásokat tettek a válaszadók, melyek ezt a nézetet támasztják alá. (Például: „Magyarországon élünk, beszéljünk magyarul.”, vagy „Magyar ember magyarul beszél.”, illetve „Ők jöttek ide, akkor tanuljanak meg magyarul.”) Az összesített eredmények a 5. diagramon láthatók:

5. diagram. A magyar nyelv prioritásának támogatottsága

Ahogy az a diagramról is leolvasható, a válaszadók 37,9%-a maximálisan egyetért azzal az állítással, hogy az országban élő menekülteknek elsősorban magyarul kell megtanulniuk.

Ide tartozik a férfiak 43,3%-a, és a nők 32,3%-a. Jelentős az 55 éven felüliek között az egyetértés ebben a témában, 63,15%-uk van ezen a véleményen. A középső korosztálynak 38%-a ért egyet teljes mértékben, a legfiatalabbaknak pedig 28,5%-a.

Magas az egyetértési arány a 8 általános iskolával rendelkezők között (61,1%), és a szakmunkás végzettségűeknél is (43,75%). Az érettségivel rendelkezők 30,3%-a, a diplomásoknak pedig 32,2%-a sorolható ebbe a kategóriába.

A munkanélküliek kétharmada értett egyet teljes mértékben az állítással, de a nyugdíjasok és a részmunkaidőben dolgozók között is magas az arány (63,6%, illetve 50%). A teljes munkaidőben dolgozók 37,8%-ka szintén egyetért. Ebből következik, hogy a legalacsonyabb egyetértési arány az állítással a tanulók között volt, akiknek 15%-a tartozik ide.

Anyagi helyzettel való elégedettség szerint a 4-es mértékben elégedettek értettek egyet a legkisebb mértékben, de itt is 25%-os az egyetértési arány.

6. A menekültek speciális helyzete és a nyelvtanulás

A mai magyar intézményes nyelvoktatás elsősorban az angol dominanciájára épül, emellett a német, és néhány latin nyelv áll a preferált nyelvek rangsorában az élen. Kevesebbet hallunk a magyar nyelv oktatásáról, még kevesebbet azokról a tanulókról, akik ezt igénybe veszik, és azokról a programokról, amelyek keretében a nyelvoktatást megszervezik. Az alábbiakban sorra veszem azokat a tényezőket, amelyek a magyar mint idegen nyelvet tanuló menekültek speciális helyzetét meghatározzák.

Bár a rendszerváltás idejére még valóban igaz volt, hogy a Magyarországra érkező menekültek túlnyomó többsége magyar etnikumú, magyar anyanyelvű személy, ez ma már nem így van. Sok esetben a menekülők nem csak magyarul nem tudnak, de a latin írásjeleket sem ismerik, pedig a nyelvtudás döntő tényező lehet a többségi társadalomba való beilleszkedésben. Ahhoz azonban, hogy elkezdődhessen a nyelvoktatás, a menekülő személy számos megpróbáltatáson megy keresztül és rengeteg nehézséggel kell szembenéznie. A menekült gyerekek „iskolai előmenetelét a bizonytalan jövőkép és a többszöri helyváltogatás minden más célcsoportnál jelentősebb mértékben meghatározza” (BUKUS 2011a: 19).

2007 óta a menedékesek és az oltalmazottak is jogosultak az ingyenes nyelvtanfolyamokon való részvételre. A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal minden évben közbeszerzési eljárást ír ki, ahol eldől, melyik intézmény lesz felelős a nyelvtanfolyamért. Megkeresésemre a Hivatal úgy tájékoztatott, hogy a bicskei befogadó állomáson megvalósuló ingyenes magyar nyelvoktatás lehetőségét az elmúlt két alkalommal a Dover Nyelvi Centrum Oktatási és Szolgáltató Kft. nyerte el. A Budapesten megvalósuló ingyenes magyar nyelvoktatásért pedig a Katedra Nyelviskola Kft. felel. A rendszer hiányossága, hogy bár „a nyelvi szolgáltatók a nyelvtanfolyamra járók előrehaladását ellenőrző tesztekkel kísérik figyelemmel, erről azonban nem tájékoztatják a Hivatalt, mivel a tanfolyamokon résztvevők joga, de nem kötelessége a tájékoztatás” (GÚTI-SCHMIDT 2011: 97). Az általam végzett kérdőíves kutatás eredményei alapján az mondható el, hogy a budapesti megkérdezetteket megosztja a menekültek ingyenes nyelvoktatása. 25,6%-uk egyáltalán nem, 33%-uk viszont teljes mértékben támogatja a menekülteknek szervezett ingyenes magyarnyelv-kurzusokat. A debreceni állomáson ingyenes magyar nyelvoktatás biztosítására az utóbbi két alkalommal a Hivatal nem írt ki közbeszerzési eljárást, figyelemmel arra, hogy Debrecenben menedéket kérelmezők kerülnek elhelyezésre, akik ingyenes magyar nyelvoktatásra a törvény szerint nem jogosultak. Ezért itt önkéntesek szerveznek órákat a menedékkérőknek.

7. Nyelvi szocializáció és kétnyelvűség

Az iskolának mint másodlagos szocializációs közegnek rendkívül fontos szerepe van a tanulók világképének kialakításában, hiszen sok egyéb funkciója mellett kultúrát és társadalmi értékeket is közvetít. Az iskola normakövető rendszere kifejeződik például az átadott ismeretekben, a módszerekben, a tanulókkal való bánásmódban vagy a tanárok diákok felé közvetített attitűdjeikben. A képviselt kultúra abban is megnyilvánulhat, hogy az iskola és a tanárok mennyire veszik figyelembe a tanulók egyéni jellemzőit, az otthonról hozott normákat és szokásokat, esetlegesen különböző kulturális, nyelvi és etnikai hátterüket, vallásukat. Az eltérő igények kielégítése az iskola által, illetve a differenciált oktatás jó mutatója az intézmény szándékainak és az általa képviselt kultúrájának.

Természetesen a menekült gyerekek nyelvi fejlődése éppen a helyzetükből adódóan meglehetősen egyedi. „A gyermekkori nyelvtanulás olyan szocializációs folyamat, amely a személyiség lelki, érzelmi és kognitív fejlődésének szerves része, amelynek során a gyermek nem csupán a szavakat és a mondatokat, interakciós sémákat és szabályokat, hanem – az interakción keresztül – az emberi kapcsolatokat, szerepeket, a nyelvi és társadalmi viselkedés normáit, tágabb értelemben magát a világot, pontosabban a közösségnek a világról alkotott fogalmait, ítéleteit, nézeteit sajátítja el” (BARTHA 2005: 191). Réger is hangsúlyozza a nyelv szerepét a szocializációs folyamatban: „a nyelvi szocializáció folyamata társadalmi viselkedést, személyiséget, világképet is formáló tényező is egyben, s ezért a szocializációs folyamat szerves részének kell tekinteni” (RÉGER 2002: 87). Ez azt jelenti, hogy az iskolában tapasztalt hátrányok alapja elsősorban nyelvi szocializációs jellegű. Ez a jelenség újratermeli önmagát, hiszen a társadalom hátrányos és leszakadó rétegei között tapasztalható alacsony iskolázottság és foglalkoztatottság összefüggésben áll a magas funkcionális analfabetizmussal, ami pedig a nyelvi mássággal és a nyelvi hátránnyal hozható összefüggésbe. A hátrányos helyzetű, halmozottan hátrányos helyzetű családokban szocializálódó gyerek éppen ezért nagy eséllyel nyelvileg is hátrányos helyzetű lesz, mire iskolába kerül. „A hátrány nyelvi oldalról mindenkor nyelvi másságot is jelent: egy beszélő vagy beszélői csoport nyelvhasználata valamilyen tekintetben, kisebb vagy nagyobb mértékben eltér a társadalom mintaadó csoportjai által normaként tételezett, elvárt nyelvhasználatától (Bartha et al. 2012). Mivel a menekült gyerekek kiszakadnak a származási ország nyelvi környezetéből, a továbbiakban az első nyelvi input forrása szinte kizárólag egy informális környezet, vagyis a szűk család. Ebből adódóan az első nyelvi készségek adott esetben megfelelő minőségű és változatosságú nyelvi input hiányában nem fejlődnek tovább.

További probléma, hogy az írásban nem latin ábécét használó nyelvet beszélő gyerekek párhuzamos alfabetizálása hiányos, ezért vannak olyan menekült gyerekek, akik első anyanyelvükön csak szóban tudnak kommunikálni (BUKUS 2011a: 20–21). Ezek a tényezők egyben azt is jelentik, hogy a gyerekek nehézségekbe ütközhetnek, amikor az őket körülvevő társadalmi környezet nyelvi és viselkedési szabályainak kell megfelelniük.

Több kutatás kimutatta, hogy a második nyelv fejlettségi szintje és ennek a szintnek az eléréséhez szükséges idő az első nyelv fejlettségi szintjétől függ (CUMMINS 2000). Ezt nevezik kölcsönhatási hipotézisnek. Ahogyan azt Cummins kifejti, az, hogy valakinek milyen szinten fejlődik a második nyelvi kompetenciája, az első nyelvi kompetenciától függ. Vagyis ha az első nyelvi fejlődés megakad egy bizonyos szinten, az negatívan fogja befolyásolni a második nyelv fejlődését is. Ugyanakkor, ha az első nyelvi kompetencia magas, az megfelelő körülményt teremthet a második nyelv tanulásával a stabil kétnyelvűség kialakulásához. Ez persze még nem garancia a stabil kétnyelvűség kialakulásához, csupán szükséges előfeltétel, ami mint láttuk a menekült gyerekek esetében többnyire nem teljesül.

Meg kell különböztetni a hozzáadó és a felcserélő kétnyelvűségi helyzetet is. A különbségtétel alapja a társadalom attitűdjeiben rejlik. Míg hozzáadó kétnyelvűségi helyzetről akkor beszélhetünk, ha egy heterogén környezetben használt nyelveket és a hozzájuk kapcsolódó kultúrákat egyformán értékelik és megközelítőleg azonos státusszal bírnak, addig a felcserélő – vagy szubtraktív – helyzetben a közösség az egyik nyelvet értékesebbnek tartja és előnyben részesíti (Göncz 1998: 40). Ez utóbbi következménye, hogy a nyelvhasználóban „az az érzés erősödik, hogy nyelvének és kultúrájának nincs elég haszna, hiszen a társadalmi sikerek, az érvényesülés, az előrejutás felé az út kizárólag a többségi nyelven keresztül vezet” (BARTHA 2005: 192).

7.1. Kétnyelvű oktatási programok

A menekültek nyelvi előmenetelében döntő jelentőségű az oktatási intézmény és az általa használt pedagógiai program. Az itthoni helyzetre jellemző, hogy a migráns háttérű tanulók létszáma alacsony, és Magyarországnak nincs kidolgozott integrációs politikája (BUKUS 2011b: 101). Problémát jelent a jelenlegi fogalomhasználat terén tapasztalható szabályozatlanság is. A szakirodalomban találkozhatunk „migráns tanuló”, „külföldi tanuló”, „bevándorló szülők gyermeke”, „bevándorló gyermek”, „nem magyar anyanyelvű tanuló”, „nem magyar ajkú tanuló”, „nem magyar állampolgárságú tanuló” kifejezésekkel is. Az Oktatási–Statisztikai Évkönyv szerint a 2009/2010-es évben óvodába 1516, általános

iskolába, szakiskolába és középiskolába összesen 8329, felsőoktatási intézménybe pedig 15035 külföldi állampolgárságú óvodás, tanuló és hallgató járt (Oktatási–Statisztikai Évkönyv 2009/2010). Ebből is látszik, hogy Magyarországon állampolgárság szerint történik a tanulók regisztrálása, ami azonban „homogenizál egy olyan csoportot, amely vándorlásának okát, idejét, módját, valamint életkorát, származási kultúráját, anyanyelvét és etnikai hovatartozását tekintve heterogén összetételű” (BUKUS 2011b: 103), ez pedig nem megfelelő egy jól alkalmazható, megbízható és hasznos program kidolgozásához.

A kétnyelvű oktatási programok három fő típusa Bartha (2005) alapján:

- a) egynyelvű oktatási típus: az oktatás közegéül mind a többségi, mind a kisebbségi tanulók nyelve szolgálhat. Ide tartoznak például a szegregációs programok, ahol a kisebbségi tanulókat a többségi gyerekektől elkülönítve, kizárólag anyanyelvükön oktatják, igen alacsony szinten.
- b) gyenge kétnyelvű vagy átirányító típus: a tanulókat kezdetben anyanyelvükön oktatják, majd fokozatosan átirányítják őket a többségi nyelvű osztályokba. A nyelvi cél az egynyelvűség, oktatási cél pedig a társadalmi asszimiláció.
- c) erős kétnyelvű oktatási modell: jellemzően erős társadalmi vagy állami támogatottságot élvez. Több altípust tartalmaz, melyek közül én az ún. kétutas (two-way) programot emelném ki.

A kétutas oktatási modellt először 1963-ban a floridai Dade megyében angol-(kubai)spanyol nyelvpárral vezették be (BARTHA 2005: 209). Lényege, hogy fele-fele arányban legyenek az osztályban többségi és kisebbségi tanulók. Két típusa különíthető el: az egyik az 50:50 modell, amely azt jelenti, hogy a tanítási nap egyik felében a többségi nyelvet használják, a másikban a kisebbségit, a másik típus pedig a 90:10 modell, aminek lényege, hogy a nap 90%-ában a kisebbségi nyelvet használják az iskolában (GARCIA: 2002, idézi: TORGYIK–KARLOVITZ 2006: 138). A modell pozitívumát és eredményességét az adja, hogy a társadalom számára az egyébként talán alacsony presztízsű kisebbségi nyelv itt elismerést kap az oktatás során, ennek következtében a kisebbségi gyerek magabiztosabb, identitása nem kerül válságba, így a többségi nyelvet is könnyebben sajátítja el, valamint a többségi (Garcia példájában angol) anyanyelvű diákokat ez arra ösztönzi, hogy megértsenek, megismerjenek és elfogadjanak egy másik nyelvet és kultúrát azáltal, hogy az oktatásban a két nyelv ugyanolyan elismerésben részesül (TORGYIK-KARLOVITZ 2006: 138).

Vizsgálatok sokasága igazolta a kétutas modell sikerességét. Ezek a vizsgálatok elsősorban olyan iskolákban történtek, ahol a gyerekek többségének első nyelve az angol,

vagyis ők alkották a kontroll csoportot. Cummins például egy 1975-ben végzett kísérletről számol be, melyet egy San Diego-i iskolában végeztek. A vizsgált tanulók 60%-ának spanyol volt az első nyelve (L1), 40%-uknak pedig angol. Az oktatás nyelve 3. osztályig túlnyomórészt a spanyol volt, ezután viszont a tanórákon fele-fele arányban használták az angolt és a spanyolt. A vizsgálat eredménye kimutatta, hogy bár 6. osztályig a részt vevő tanulók valamivel az elvárt norma alatt teljesítenek az olvasási készségek terén mind spanyol, mind angol nyelvből, ugyanakkor 6. osztály után mindkét nyelven jobbak az elvártnál. Ezenkívül a nyelvi készségek mellett matematikából is az átlagnál jobban szerepeltek (CUMMINS–SWAIN 1986: 86). Ez az ún. küszöbhipotézis, ami magyarázatot ad a kétnyelvű tanulók eredményeiben tapasztalható különbségekre. Erre épül a már említett kölcsönhatási hipotézis (CUMMINS 2000).

Mint azt Cummins is megemlíti, a kétutas oktatási program azért is hasznos, mert ezáltal a kisebbségi gyerekek első nyelvét úgy támogatják, hogy közben a többségi nyelvi készségeket és azok fejlesztését nem éri hátrány, valamint a kisebbségi nyelven történő oktatás mind a kisebbségi, mind a többségi nyelvi készségeket eredményesen támogatja (CUMMINS–SWAIN 1986: 87, saját ford.), ezen kívül a tantárgyi eredményességet is sikeresen segíti elő.

Magyarországon a kétutas oktatási program használata nem jellemző, ezenkívül menekült tanulók oktatásában több szempontból is nehézségbe ütközik az alkalmazása. A legfontosabb akadály, a magyar oktatási intézmények homogenizáló szemléletében rejlik, nevezetesen, hogy elsődleges céljuk a magyar nyelv megtanítása a menekültek számára, s nem ismerték fel, hogy az első nyelv fejlesztésével a második nyelv is fejleszthető (a már említett kölcsönhatási hipotézis miatt). A kétutas program bevezetéséhez megfelelő nyelvi és kulturális ismeretekkel rendelkező pedagógus is szükséges, aki alkalmas a kisebbségi nyelven történő oktatásra. Mivel a Magyarországon élő menekültek többnyire egy-két oktatási intézménybe járnak, egy iskolában akár több osztálynyi azonos első nyelvű menekült is tanulhat. Az általam látogatott iskolában a közel hatvan menekült tanuló több mint 80%-a afgán menekült volt. Ezért úgy gondolom, hogy akár csereprogramban alkalmazott afgán első nyelvű pedagógus, akár egy volt afgán menekült a szükséges tanulmányok elvégzése után alkalmas lehet arra, hogy Magyarországon is megkíséreljék a kétutas program hasznosíthatóságát. Azonban az iskolaigazgató erről így nyilatkozott: *„Az nem tudom elképzelni, hogy párhuzamosan afgánul és magyarul tanítanánk. Nem tudom, hogy lenne-e rá tanár. A menekültek között lehet, hogy lenne. Egyszer már volt róla szó, hogy lesz egy menekült státuszú tanárunk.”*

7.2. Külföldi tanulók magyarországi iskolákban

A Magyarországon tanuló külföldi állampolgár tanulók oktatásában a 2004-ben kiadott A magyar és a külföldi állampolgár gyermekek és tanulók közös nevelésekor, illetve nevelése-oktatásakor alkalmazott interkulturális program irányelve (továbbiakban Irányelv), illetve az ehhez kapcsolódó Útmutató az interkulturális pedagógiai program iskolai bevezetéséhez és alkalmazásához című kiadvány nyújthat segítséget.¹³ Kiemelt jelentőségű a 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről,¹⁴ melynek koncepciója hangsúlyozta, hogy a közösségi nevelés célja nem más, mint „megtanítani a magyar gyermekeket magyarul gondolkodni és beszélni”, illetve hogy „nekünk, magyaroknak, a magyar boldogulás képességére és a magyar közösség alapvető értékeire kell nevelnünk a gyermekeinket” (Nemzeti köznevelésről szóló törvény koncepciója). Látható, hogy a tervezet elsősorban a magyar nyelvi kompetenciára helyezi a hangsúlyt, s kérdéses, hogy az új törvény mennyire segíti a kisebbségi, illetve a külföldi tanulók előmenetelét a magyar oktatási intézményekben. A kísérő nélküli kiskorú menekülteket oktató iskola igazgatóhelyettese így fogalmazott: *„Nálunk nincs két tannyelvű oktatás, csak a nyelvi előkészítő. És hát ez se nagyon lesz sokáig, mert megszünteti az új köznevelési törvény valószínűleg, legalábbis várhatóan. Én azt látom, hogy általában a nem magyar bevándorlókkal minthogyha kevésbé lennének toleránsak mostanában így társadalmilag, és ez úgy mindenben érződik. Én nem tudom, hogy őket mennyire fogja érinteni a törvényváltozás, azt tudom, hogy le fogják csökkenteni tizenhat évre a tankötelezettséget, ez őket is érinti, mégpedig azért, mert most azt mondja a törvény, a menekültügyi törvény, hogy a menekült fiatalokra ugyanazok a szabályok vonatkoznak, mint a magyar fiatalokra, ha az adott törvény máshogy nem rendelkezik. És a közoktatási törvényben, a jelenleg érvényben lévő törvényben az van, hogy mindenben ugyanazok a jogok illetik meg őket, mint a magyar gyerekeket, abban az esetben, hogyha tizennyolc éves korukig elkezdték az iskolát. Azok a fiatalok, akik így beesnek, regisztrálják őket mint menedékkérő és mire odajut, hogy beiskolázzák, addigra lehet, hogy elmúlt tizennyolc, onnantól kezdve csak úgy tudnánk beiskoláztatni, hogyha fizet, mégpedig kifizeti a normatívát. Amit nem tud, nyilvánvalóan. Most még ha ezt leviszik tizenhat évre, az nagyon gáz. Nagyon gáz, mert a*

¹³ <http://www.nefmi.gov.hu/nemzetkozi-kapcsolatok/interkulturalis/interkulturalis> (megtekintve: 2012. 04. 25.)

¹⁴ <http://jogszabalykereso.mhk.hu/MK11162.pdf> (megtekintve: 2012. 04. 25.)

kísérő nélküliek papíron tizenhat–tizennyolc között vannak, amikor ide érkeznek. Nincsenek fiatalabbak. Én nem várok sokat ettől a törvénytől egyébként, nem sok jót.”

A 2004-es Irányelv céljai között említi a következőket:

- a) „A nyelvek és kultúrák közötti közlekedésben jártas, reális énképpel és önismerettel, egészséges identitással rendelkező nyitott és elfogadó, autonóm és pozitív életvezetésre képes személyiségek építése, fejlesztése. Az anyanyelv és kultúra megbecsülése és ápolása, illetve mások anyanyelvének és kultúrájának megismerése, megértése, a különböző állampolgárságú és anyanyelvű tanuló közös nevelésével.*
- b) Az iskolai előrehaladáshoz, a sikeres szocializációhoz, és majd a konstruktív társadalmi integrációhoz szükséges magyarnyelv-tudás megszerzése a magyar nyelv tantárgyi és tananyagi tanulásával; a magyarországi integráció elősegítése és Magyarország mint befogadó ország értékeihez való pozitív kötődések kialakítása, kultúrájának és civilizációjának megismerése és megértése által.”*

Bár az Irányelv alapelve az integrált oktatás, szintén feltűnő, hogy középpontban a magyar nyelv elsajátítása és a magyar kultúra megismerése áll. A nem magyar tanulók nyelvével és kultúrájával való megismerkedés is ajánlott, de nem kötelező, a dokumentum kétnyelvű programokat egyáltalán nem javasol. Így az oktatás könnyen asszimilálóvá válhat annak ellenére, hogy az Irányelv egyik célja éppen az integráció. Itt kell megjegyezni azonban, hogy bizonyos esetekben éppen a menekültek nem kívánnak integrálódni a többségi társadalomba, ahogyan erről az igazgatóhelyettes beszámolt: *„Az integráció kevésbé valósul meg. Én azt mondom, hogy integrálódni nem nagyon, vagy nem feltétlenül akarnak. Főleg azok, akik nem tervezik, hogy itt letelepednének. Attól függően integrálódnak, vagy attól függően hajlandók bármit is beengedni Magyarország kultúrájából, hogy mennyire akarnak itt maradni.* Hozzá kell tenni azonban, hogy ebbe az iskolába kísérő nélküli kiskorúak járnak, akik már rendelkeznek bizonyos szintű önállósággal, és többnyire van elképzelésük a jövőjüket illetően. Azonban a családban érkező, fiatalabb menekült gyerekek számára elengedhetetlen jelentősége van az első nyelvi kompetencia fejlesztésének és a megfelelő pedagógiai módszer alkalmazásának, máskülönben az ő esetükben nyelvvesztés fog bekövetkezni. Nem is beszélve a már Magyarországon született menekült gyerekekről.

Az Útmutató javaslatokat tesz a magyar mint idegen nyelv oktatásával kapcsolatban is. E szerint a külföldi tanulók a magyar nyelv és irodalom órát a tantárgy heti óraszámának 50–75%-ában tanulják, a fennmaradó időben pedig magyar mint idegen nyelv órán vesznek részt. *„Minimális feltétel, hogy heti két órában minden nem magyar anyanyelvű külföldi tanuló*

tantárgyként tanulja a magyart mint idegen nyelvet.” Ez a megoldás problematikus, hiszen a magyarul nem beszélő gyerekek így párhuzamosan kell teljesítenie magyar mint idegen nyelv és magyar nyelv és irodalom órákon is. Abban az esetben, ha az iskola nem indít kétnyelvű programot, a magyarul nem beszélő tanulók számára célszerűbb lenne a magyar nyelv tanítását a beilleszkedési szakaszban előtérbe helyezni, mielőtt szaktárgyi teljesítményt várnak el tőle. Azonban ez sem oldja meg a külföldi tanulók első nyelvi kompetenciájának fejlesztését. A közlemény megemlíti ugyan, hogy törekedni kell a migráns tanulók anyanyelvi fejlődésének elősegítésére, ez azonban a magyar közoktatási gyakorlatban nem megoldott.

Számos esetben a migráns tanulók alacsonyabb osztályba nyernek besorolást, annak ellenére, hogy a neveléstudomány mai állása szerint ezt kerülni kell, hiszen az alacsonyabb elvárások és a nem azonos korosztályi közeg demotiváló hatású lehet, valamint frusztrációval töltheti el a tanulót. Ezt az álláspontot tükrözi az Irányelv is, amikor kimondja, hogy *„osztályba sorolásnál mindenképpen kerülni kell az évisméltést”*. Ennek ellenére külföldi tanulók esetében ez a gyakorlat a mai napig bevett. Az életkornak nem megfelelő osztályba helyezés elsődleges okai a következők:

- a) a tanuló korábbi iskolai előmeneteléről nincsenek dokumentumok;
- b) a különböző országok iskolarendszereinek szerkezeti és tartalmi eltérései;
- c) az iskola úgy gondolja, hogy ha az adott évfolyam tananyagát a tanuló egyszer már elsajátította, több energiája jut a nyelvtanulásra (BUKUS 2010: 9).

7.3. Egy menekülteket oktató budapesti középszintű iskola gyakorlata

„Hazánk kultúrájába való beilleszkedés mellett segítenünk kell tanulóinkat saját kultúrájuk megtartására irányuló szándékukban is.” – áll az iskola pedagógiai programjában. Ez az intézmény azon kevés magyarországi iskolák egyike, amely kifejezetten törekszik az országban élő menekült fiatalok befogadására és oktatására. 2011 szeptemberében hivatalosan is bevezették az OM által előírányzott interkulturális pedagógiai programot, bár menekült fiatalokat már négy éve tanítanak. A 2011/12-es tanévben 57 menekült tanult ebben az iskolában, valamint ebben az évben indítottak egy fél osztályt kínai tanulókkal. A menekültek között a legtöbben afgánok, de vannak szomáliaiaiak, azeriek, irániak, egy pakisztáni és egy egyiptomi.

Az interkulturális program bevezetésének körülményéről az igazgatóhelyettes így nyilatkozott: *„Az az iskola vezette be ezt az interkulturális pedagógiai programot, amelyik valamilyen támogatást akart szerezni, aminek ez a feltétele volt. Én azt gondolom, hogy*

nagyjából ez így működik.” A program kidolgozásában és bevezetésében tehát fontos szerepet játszik az anyagi támogatás.

Az iskola számos képzési programot kínál, ezek közül a menekültek három képzési forma valamelyikébe kerülnek. Az alapelv az, hogy mindenkit felvesznek szakiskolába, ahol heti tíz órában tanulnak magyar mint idegen nyelvet. *„Ott nagy óraszámban, tíz órában csak magyarul tanulnak, és a többi tantárgy követelményeit, aki tudja teljesíteni, annak meg lesz az éve, aki nem, az a 9. évfolyamot fogja majd ismételni megint. Tehát arra álltunk rá, hogy egy éven keresztül magyarul tanítjuk őket. És amikor ennek az egy évnek vége van, akkor soroljuk őket ténylegesen osztályba, az alapján, hogy írnak egy magyar vizsgát, ennek van egy szóbeli és egy írásbeli része, tehát levizsgáznak magyarból. [...] A szakiskolában megvannak az órák. Bizonyos órákról, amikről úgy gondoltuk, hogy talán nem annyira nagyon fontosak, kiemeljük őket, és ezek helyett van a magyar mint idegen nyelv órájuk. Az első év után, annak függvényében, hogy a tanuló milyen szinten áll magyar nyelvből, szakközépiskolában vagy gimnáziumban kezdheti el a 9. évfolyamot. Kiemelkedően jó nyelvtudással és szaktárgyi eredményekkel az is lehetséges, hogy a diák a 10. évfolyamon kezdje meg szakközépiskolai vagy gimnáziumi tanulmányait. „Tehát a mi iskolánk nagyon átjárható. Sokféle képzés van, és borzasztóan rugalmasan kezeljük az átjárhatóságot.”*

Létezik az ún. nyelvi előkészítő program is, itt heti húsz órában csak magyarul tanulnak a diákok. Ebbe az osztályba járnak a kínai tanulók, illetve még öt menekült fiatal. A program a normál nyelvi előkészítők elvén működik, a következő évtől a fél osztály egy angol vagy német nyelvi előkészítő osztályhoz csatlakozva tanul tovább gimnáziumi osztályként.

A harmadik opció azok számára nyújt reális lehetőséget, akik a szaktanárok megítélése szerint már rendelkeznek annyi magyarnyelv-tudással, hogy elkezdhessenek egy szakközépiskolai képzést. Jelenleg az osztályba sorolás szempontja tehát a magyar nyelv ismerete, bár ez nem mindig volt így: *„amikor ők ide kerültek, akkor azt gondoltuk, hogy az integráció majd hozza magával a magyar nyelvet, de rájöttünk, hogy nem egészen így van, sőt, igazából először meg kell őket tanítani magyarul, ez lett így a végkövetkeztetés.”* Az iskola által indított programokat elsősorban az iskola céljai határozzák meg, ami menekültek esetében a magyar nyelv megtanítása. Jól példázza ezt az is, ahogy az igazgatóhelyettes az egyiptomi tanulóval kapcsolatban fogalmaz: *„mára már nem is vennéd észre, hogy ő nem itt élt gyerekkora óta”.*

Annak ellenére van ez így, hogy a kísérő nélküli kiskorúak többsége már korábban is járt Magyarországon iskolába,¹⁵ így ők rendelkeznek általános iskolai bizonyítvánnyal. Ugyanakkor az iskola akkor is felveszi a menekülteket, ha nem rendelkeznek papírokkal.

Az osztályba sorolás fontos döntés az iskolavezetés részéről, hiszen a korosztályánál fiatalabb közegbe kerülő tanuló motiválatlanná, frusztrálttá, sőt agresszívvá is válhat a helyzettől. Az általam látogatott intézmény kezdetben igyekezett a menekültekkel foglalkozó szociális munkások véleménye alapján dönteni az osztályba sorolásról. Azonban a szükséges szakértelem híján a módszer nem működött. Az iskola ekkor úgy döntött, hogy egy évig minden menekültet szakiskolában oktat. Ez egyben azt is jelentette, hogy **a menekültek nem, vagy csak késve kezdenek el integrált osztályokban tanulni.** Az igazgatóhelyettes azt is elmondta, hogy a menekült fiatalok többsége kifejezetten kéri, hogy ne vele azonos etnikumú tanulóval kerüljön egy osztályba, hiszen az nincs rá motiváló hatással. Ennek ellenére valódi nyelvi előkészítő osztályba mindössze öt menekült jár. A többiek szakiskolai képzésben vesznek részt, ahol az előkészítőhöz képest fele óraszámban tanulnak magyarul, mellette szaktárgyi óráik is vannak. **Integrált képzésben csak akkor vehetnek részt, ha az első évben teljesíteni tudják a szaktárgyi követelményeket, valamint olyan szinten megtanulják a nyelvet, hogy el tudjanak kezdeni egy szakközépiskolai vagy egy gimnáziumi képzést.**

Az értékelést az iskola igyekszik személyre szabottan megoldani. A tanárok leegyszerűsített szövegezésű feladatokkal segítik a menekült tanulókat, hiszen a tankönyvet ők nem tudják használni. A Miskolci Egyetem elkészített néhány felső tagozatos tananyagot külföldi tanulók számára, ez a kezdeményezés a továbbiakban is támogatandó és hasznos munka. A probléma az, hogy *„nincsenek annyian, hogy ez bárkinek is megérje, hogy készítsen ilyen tananyagot”*.

Terepmunkám során 9. évfolyamosok magyar mint idegen nyelv óráit látogattam, az órákat magyar mint idegen nyelv végzettségű tanár tartotta. Tapasztalataim szerint a menekült tanulók két csoportra oszthatók. Az elkülönítés alapja a nyelvtudás szintje, mely mögött motivációs tényezők állhatnak. A két csoport tagjai a tanteremben való elhelyezkedés mentén is elkülönülnek. A látszólag motiválatlan, érdektelen és magyarul kevésbé beszélő tanulók a terem hátsó részében foglalnak helyet, míg a feltűnően jobb nyelvtudással rendelkezők az első padsorokban. A tanár óravezetési módszerében kifogásolható, hogy túlnyomórészt az első

¹⁵ Korábban a kísérő nélküli kiskorúak is a bicskei Kossuth Zsuzsa Nevelőotthon tanulói voltak, azonban ők állami gondozásba kerültek és ma már Fóton élnek. Bicskén már nem tanítanak kísérő nélkülieket.

sorokban helyet foglalókat foglalkoztatta, illetve többször előfordult, hogy bár felszólított egy tanulót a terem hátsó részében, az első sorokból valaki közbeszólt, s az óra így haladt tovább. Sok esetben ezért a csendes tanulók az óra alatt egyszer sem szólaltak fel.

Szocializációs és kulturális különbségek is hozzájárulhattak ahhoz, hogy a diákok rendszeresen késtek, illetve étkeztek és telefonáltak az óra alatt. A tanár egy húszas éveiben járó, fiatal nő, a tanulók többsége pedig férfidominanciájú, patriachális kultúrából érkezett. Számukra korábban nem volt megszokott, hogy fiatal nők adják az utasításokat és a feladatokat, ezért fordulhatott elő többször, hogy a tanuló figyelmen kívül hagyta a tanár kérését – bár ez a hozzáállás adódhat az életkorukból is.

Pozitívum, hogy a nyelvórákon játékos feladatok keretében is tanulnak, illetve nyelvoktató filmet is alkalmaznak. Negatívumként kiemelnék néhány környezeti tényezőt. Ilyen volt például egy kisméretű tanterem, ahol nyitott ablaknál folyt az óra, a külső zajoktól azonban a hátsó sorokban már semmit nem lehetett érteni. Ezenkívül rendszeresen előforduló eset volt, hogy a tanár a fehérre száradt táblára halványan írt, ebből pedig még egy magyar anyanyelvű sem sokat látott. Alapvetően azonban azt látom problémának, hogy a tanár ignorálja a diákoknak azon részét, akiket éppen motiválni kellene.

8. A menekültek integrációját elősegítő intézkedések szükségességéről

Kétségtelen, hogy a menekült státusz elnyerése csak az első lépés a beilleszkedés folyamatában. Ez az egyik előfeltétele az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága által már említett jogi, gazdasági és társadalmi, kulturális dimenziók mentén felosztott integrációnak. Azonban a jogok törvényben történő garantálása sajnos nem feltétlenül egyenlő a gyakorlatban tapasztalt jogok érvényesíthetőségével. A fogadó társadalom részéről gyakoriak a hivatali diszkriminációk (például munkahelyi elutasítás), a menekültekre pedig nagyon jellemző a gyanakvás és a bizalmatlanság. Akár a hivatalos intézményekkel kapcsolatban, akár egy terepmunkással, kutatóval szemben. Ezért fontos lenne a menekült személyekkel kapcsolatba kerülő intézmények és személyek felkészítése és tájékoztatása: szociális munkások, menekültügyi, munkaügyi, oktatási és egészségügyi intézmények dolgozói (KOVÁTS 2005: 37). A TÁRKI által végzett idegenellenesség mértékét vizsgáló kutatások rávilágítanak a magyar társadalom negatív attitűdjeire és információhiányára, ezért elengedhetetlennek tartom a társadalom tájékoztatását, érzékenyítését és az informáló diskurzusok rendszerének kiépítését. Kiemelt szerep hárul az közoktatásra – mint szocializációs közegre –, és a pedagógusokra, akiknek feladata lenne a kulturális, társadalmi, nyelvi sokszínűség bemutatása, az empátia mélyítése.

Gazdasági szempontból az az optimális, ha a menekültek egyre kevésbé függnek az állami ellátórendszerrel és segélyektől, és egyre inkább önellátóvá válnak (UNHCR 2002: 2). Meglehetősen nehéz ezt végrehajtani akkor, amikor a menekültek többsége befogadó állomáson él, a státusz elnyerésével azonban egyedül kell gondoskodniuk magukról. Munkára van szükségük, ami nyelvtudás hiányában rendkívül nehéz. Emellett az iskolázott személyeknek szembe kell nézniük a bürokráciával is, hiszen ha magukkal hozták is a végzettségüket igazoló dokumentumokat, azokat még el is kell ismertetni, ez pedig hihetetlenül lassú folyamat, ha egyáltalán sikerül. Nem véletlen, hogy a befogadó állomásról való kikerülést a legtöbben a szociális biztonság elvesztéseként élik meg (KOVÁTS 2005: 38), ezért fontosnak tartom a szociális ellátórendszer újragondolását.

Szintén problematikus a menekült fiataloknak a magyar oktatási rendszerben való részvétele. A legtöbb iskola nem fogadja be őket, mert a magyar nyelv ismeretének hiánya plusz terheket ró az intézményre. Ennek következményében a menekült fiatalok mindössze néhány iskolában koncentrálódnak, amely iskolák bár jó szándékúak, képzésük kifogásolható. Tapasztalataim szerint a menekültek oktatásában nem használatosak a kétnyelvű programok. Ennek bevezetését is javaslom, melynek kidolgozásához nemzetközi szervezetek támogatását

is igénybe lehetne venni. A menekültek nyelvi problémája kettős. Egyrészt számukra ismeretlen nyelvi környezetbe kerülnek, melynek elsajátítása alapvető fontosságú a boldogulásukhoz, másrészt kiszakadnak az addigi nyelvi környezetükből. Az első nyelv funkcionális visszaszorulása komoly következményekkel járhat, ezért szükség lenne egy nemzetközi hálózat kidolgozására, mely a menekültek első nyelvének fejlesztését, támogatását segítené. Ebben az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága, illetve az Európai Menekültügyi Alap nyújthatna segítséget.

Felhasznált irodalom

1. BALOGI Anna 2005. A Magyarországon élő menekültek munkaerő-piaci és társadalmi integrációja. In: Balogi Anna–Kováts András –Simon Dávid (szerk.) 2005: *Záró-tanulmány az „Empirikus kutatás a menekültek társadalmi integrációjáról” c. kutatás eredményeiről*. Budapest. 13–34.
2. BALOGI Anna–SIMON Dávid–KOVÁTS András (szerk.) 2005. *Záró-tanulmány az „Empirikus kutatás a menekültek társadalmi integrációjáról” c. kutatás eredményeiről*. Budapest.
3. BARTHA Csilla 2005. *A kétnyelvűség alapkérdései*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
4. BARTHA Csilla–HATTYÁR Helga–HÁMORI Ágnes–NAGY Noémi–SZABÓ Mária Helga 2012. *A magyar nyelv és a „leszakadó rétegek”*. <http://magyarnyelvert.hu/a-magyar-nyelv-es-a-hatranyos-helyzetu-csoportok/>
5. BORELL, Rachel 2011. *A Review of Second Language Learning Factors for Refugee Populations*. University of Minnesota.
6. BUKUS Beatrix 2010. *Migráns tanulók egy magyar közoktatási intézményben. Esettanulmány*. In: Eruditio Educatio 2010/4.
7. BUKUS Beatrix 2011a. Menekült gyermekek nevelési, oktatási sajátosságai. In: Bukus Beatrix–Sikó Dóra 2011: *Menekült gyermekek fejlesztése*. 2011. Budapest. 14–25.
8. BUKUS Beatrix 2011b. *A migráns háttérű tanulók körére vonatkozó fogalmak és az adatgyűjtés összefüggérendszer*. In: Iskolakultúra 2011/1. 99–107.
9. CUMMINS, Jim 2000. *Language, Power and Pedagogy. Bilingual Children in the Crossfire*. Multilingual Matters Ltd.
10. CUMMINS, Jim–SWAIN, Merrill 1986. *Bilingualism in Education*. Aspects of theory, research, and practice. Applied linguistics and language study.
11. DENCŐ Blanka–SIK Endre 2007. *Adalékok az előítéletesség mértékének és okainak megismeréséhez a mai Magyarországon*. Educatio. 2007/I. 50–66.
12. FEISCHMIDT Margit–NYÍRI Pál 2006. *Nem kívánt gyerekek? Külföldi gyerekek Magyar iskolákban*. Budapest.
13. GARCIA, Eugene 2002. *Student Cultural Diversity. Understanding and Meeting the Challenge*. Third Edition. Houghton Mifflin Company. Boston–New York.
14. GÖNCZ Lajos 1998. A kisebbségi oktatás néhány kérdéséről a tannyelv tükrében. In: Hódi Éva (szerk.) *Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok 1998*. 39–53

15. GÚTI Erika–SCHMIDT Ildikó 2011. (Jog)szabályok és szabályozatlanság a felnőtt migráns nyelvoktatásban. In: Hires–László Kornélia–Karmacs Zoltán–Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép–Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia anyagai.* Budapest–Beregszász. 93–100.
16. HÁRS Ágnes 2009: *Nemzetközi migráció a számok és a statisztika tükrében.* Statisztikai Szemle. 87. évfolyam. 7–8. szám. 862–711.
17. HOLLÓ Dorottya 2008. *Értsünk szót! – kultúra, nyelvtanítás, nyelvhasználat.* Akadémia Kiadó. Budapest.
18. KARDOS Gábor – LATTMANN Tamás (szerk.) 2010. *Nemzetközi jog.* ELTE Eötvös Kiadó. Eötvös Loránd Tudományegyetem. Budapest.
19. KOVÁTS András 2003. Menekültek társadalmi beilleszkedése Magyarországon a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal adatai alapján. In: Kovács Nóra–Szarka László (szerk.) 2003. *Tér és Terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből II.* Az MTA Kisebbségkutató Intézetének évkönyve II. Akadémiai Kiadó. Budapest. 181-198.
20. KOVÁTS András 2005. Javaslatok a menekültek társadalmi beilleszkedését elősegítő szakpolitika kialakításához. In: Balogi Anna–Kováts András –Simon Dávid (szerk.) 2005. *Záró–tanulmány az „Empirikus kutatás a menekültek társadalmi integrációjáról” c. kutatás eredményeiről.* Budapest. 35–42.
21. MINK Júlia 2004. *Jogharmonizáció vagy a status quo fenntartása? Új menedéjogi szabályozás az Európai Unióban.* Beszélő Online. 9. évfolyam. 9. szám.
22. NAGY Boldizsár 2004. *Kizárás vagy befogadás? A menekültekre és a migránsokra vonatkozó szabályozás az Európai Unióban.* Café Babel. 2004/47–48. szám. 83–92.
23. NAGY Boldizsár 2011: A szabadság, a biztonság és a jog térsége az Európai Unióban. In: Kende Tamás–Szücs Tamás (szerk.). *Bevezetés az Európai Unió politikáiba.* Complex Kiadó. Budapest. 769–829.
24. PAVESZKA Dóra–NYÍRI Pál 2006. *Nem kívánt gyerekek? Külföldi gyerekek magyar iskolákban.* Budapest.
25. RÉGER Zita 2002. *Utak a nyelvhez. Nyelvi szocializáció – nyelvi hátrány.* Soros Alapítvány és MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest.
26. SCHUMANN, John 1978. The Acculturation Model for Second Language Acquisition. In: Gingras, Rosario C (ed.) *Second language acquisition and foreign language teaching.* Arlington. Center for Applied Linguistics. 27–50.

27. SIMON Dávid 2005. Magyarországi menekültek szocio-demográfiai helyzete. In: Balogi Anna–Kováts András –Simon Dávis (szerk.) 2005. *Záró-tanulmány az „Empirikus kutatás a menekültek társadalmi integrációjáról” c. kutatás eredményeiről.* Budapest. 5–12.
28. SZILASSY Eszter 2006. „Én nem vagyok rasszista, csak utálom a kínaiakat meg a négereket” – a külföldiekhez való viszony magyar serdülők beszédében. In: Feischmidt Margit–Nyíri Pál (szerk.) 2006. *Nem kívánt gyerekek? Külföldi gyerekek magyar iskolákban.* Budapest.
29. TORGYIK Judit–KARLOVITZ János Tibor 2006. *Multikulturális nevelés.* Budapest.

További hivatkozott dokumentumok

1. Nemzeti köznevelésről szóló törvény koncepciója 2011.
<http://www.kormany.hu/hu/nemzeti-eroforras-miniszterium/oktatasert-felelos-allamtitkarsag/hirek/a-nemzeti-koznevelesrol-szolo-torveny-koncepcioja>
2. Statisztikai Tükör 2010. www.ksh.hu
3. Statisztikai Tükör 2011. www.ksh.hu
4. UNHCR (ENSZ Menekültügyi Főbiztossága) 2002. Global Consultations on International Protection: Local Integration. EC/GC/02/6 <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home/opendocPDFViewer.html?docid=3ccd64536&query=ec/gc/02/6>
5. Az Európai Közösségek Bizottsága 2008. Zöld Könyv. Migráció és mobilitás: kihívások és lehetőségek az EU oktatási rendszerei számára. 77/486/CEE.24
<http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=en&ihmlang=en&lmg1=en,hu&lmg2=bg,cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,mt,nl,pl,pt,ro,sk,sl,sv,&val=474215:cs&page=>
6. Oktatási–Statisztikai Évkönyv 2009/2010.
http://www.nefmi.gov.hu/letolt/statisztika/okt_evkonyv_2009_2010_100907.pdf